

EGY ÚJKANTIÁNUS TALÁLKOZÁSA EGY ÚJ KANT-OLVASÓVAL

Szabó Tünde

BBTE – Filozófia, III. év

Minden találkozás egy pillanat – szűken és egzisztenciálisan értelmezve. De ne legyünk ilyen szigorúak, két okból se. Egyrészt, hogy beszélhessünk róla, másrészt azért, hogy elkerüljük az autentikusságra vonatkozó kényes kérdéseket. Beszéljünk hát a találkozásról mint történésről reménykedve abban, hogy történni fog valami.

A találkozást, ha az nem véletlenszerű, megelőzi a találkozás tudata, amely fogalmilag a várakozásban artikulálódik azáltal, hogy elébemelegyünk a találkozásnak. A várakozásban felkészülünk, összegyűjtjük és megfogalmazzuk elvárásainkat. Elvárjuk a másikat.

Az igazi találkozás sohasem tömegjelenet, csupán két fél kommunikációja.

Az újkantiánus Otto Liebmann. Ő már rég felkészült, és 30 éve vár. Elvárását könyve¹ minden fejezetének végén programatikusan hirdeti: "Vissza kell térnünk tehát Kanthoz".²

Új Kant-olvasó is egy ideje tudatában van a találkozás elkerülhetetlenségének. Am annak is, hogy neki nem volt 130 éve, és ezért nemcsak elvárásai (Hogyan lehet *A tiszta ész kritikájának* jól felépített rendszerével /-től továbblépni, esetleg a részletekre való "kantosan" gondos odafigyeléssel?), hanem gátlásai is. Sőt gátjai is: Liebmann németül írt, számára románul szólt meg, ő pedig magyarul fog vele értekezni. A párhuzamosak a Kant-féle térben is csak a végtelenben találkoznak, míg a találkozás tere – e dolgozat- és Kant-olvasó ideje véges.

Ez viszont izgatottsághoz vezet, a várakozás kevésbé tudatos, kevésbé artikulálható diszpozíciójához, amely azonban kivédhető: tulajdonképpen két Kant-interpretáció fog találkozni; a meglepetés pedig meg is szüntetheti azt.

A Liebmann-szöveg (könyve első fejezetének) címe tényleg meglepő: *Kant fő tanítása és tévedése*³. Melyik miben állhat, és vajon egybeesnek-e? Szem előtt tartva Liebmann programját, a kettő egybeesését szinte bizonyosan kizárhatjuk. De lássuk, miről is van szó:

A Kanthoz való visszatérését Liebmann úgy gondolja megvalósítandónak, hogy szétválasztjuk a tiszta kanti tanítást és a rárakodott "idegen salakot"⁴. Az előbbi szerint nem más, mint a transzcendentális esztétika és a kategóriatan, bennünk is korszakalkotó lévén az, hogy a tér, az idő és az érzéki képzeteket szintetizáló kategóriák csak a tapasztalatra vonatkozhatnak. Ugyanakkor két

"szerencsétlen következetlenséget"⁵ is felró Kantnak: a magánvaló mint "sajnálatos tévedés"⁶ bekerülése a kanti gondolatrendszerbe, illetve a magánvaló bevezetésének következetlen módja. Ezekkel is sikerült meglepnie.

Mivel a transzcendentális esztétika és analitika koherens voltáról azonosan vélekedünk Liebmannal, ellenben Kant olvasása közben nekem nem tűnt ellentmondásosnak a magánvaló státusza, Liebmann újabb meghallgatása után rá kellett jönnöm, hogy dicséretének és elmarasztalásának ugyanaz a forrása. Abból, ahogy bemutatja a tér, az idő és a kategóriák szerepét, tényleg a magánvaló fölösleges volta következik.

Szinte e bemutatás módjától vissza lehet következtetni a miértjére, azon ki nem fejtett előfeltevésekre, melyeken érvelése alapul. Meglátásom szerint ezekben tér el alapvetően Kant felfogásától, és emiatt minősíti a noumenont (és közvetve nemcsak ezt) a kanti rendszer hibájának, a "kanti ész antinómiájának"⁷. Liebmann megtette a kopernikuszi fordulatot, lelkesen elfogadta a szemlélet tiszta formáit és a kategóriákat, mint a szubjektumhoz tartozókat, viszont a transzcendentális fordulatot már nem hajtja végre. Fél fordulattal elmarad Kant mögött. Érvelési módjából kitűnik, hogy végig megmarad egyfajta ontológiai alapon, és Kanttal ellentétben nem úgy kérdez, hogy mi ennek a lehetőség-feltétele, hanem úgy, hogy mi ez. Ennek jobb megértése végett szenteljünk némi figyelmet annak, ahogy Liebmann felvázolja *A tiszta ész kritikájának* vonatkozó részét.

Olyan idézettel indít, amely szerinte összefoglalja Kant gondolatainak kvintesszenciáját. Am rögtön szemet szúr az az aprócska tény, hogy ellentétben a többi idézettel ennek a pontos helyét sem Liebmann sem a kötet szerkesztői nem jelölték meg. Ezután nem lepődtem meg azon, hogy én sem tudtam pontosan azonosítani. Úgy találtam, hogy szóhasználatában az idézet leginkább a transzcendentális esztétika első paragrafusának kezdő mondataihoz⁸ áll közel, ezért ahhoz igazodva próbálom értelmezni.

Románul így hangzik: „Întreaga noastră reprezentare constă în intuire, orice reprezentare este intuitivă sau abstractă. [...] Prin urmare spațiul și timpul sînt în forme și condiții ale oricărei reprezentări.”⁹ Ha az „intuire” kifejezés az érzékelésnek felel meg, akkor a „reprezentare” a szemléletnek, és az első tagmondat egyezik a kanti elgondolással („Így tehát a tárgyak az érzékelés által vannak adva számunkra, és csakis ez a képesség nyújt nekünk szemléletet [...]”¹⁰) akárcsak az idézet utolsó mondatával is: „Következésképp a tér és az idő bármilyen szemlélet formái és feltételei.” Itt azonban a „bármilyen” szó kódosíthat. Kant ugyanis minden eshetőségre számít, és csak az emberre vonatkozólag tartja kizárólagosnak az érzéki szemléletet: „Mert képtelenek vagyunk megítélni, hogy más gondolkodó lények szemlélete ugyanazon feltételekhez kötődik-e, melyek a mi

¹ Otto Liebmann: Kant und die Epigonen. 1865, 1912.

² Octavian Nistor: Introducere. in: Filozofie neokantiană în texte. Ed. Științifică. Buc. 1993, p. 34.

³ Liebmann: Die Hauptlehre und der Hauptfehler; román fordításban: Doctrina principală și principala eroare a lui Kant.

⁴ Liebmann: Doctrina principală și principala eroare a lui Kant. in Filozofie neokantiană în texte. p. 49.

⁵ Liebmann: id. mű. p. 54.

⁶ Liebmann: id. mű. p. 54.

⁷ Liebmann: id. mű. p. 57

⁸ Immanuel Kant: A tiszta ész kritikája. Ictus. ford. Kis János. p. 77.

⁹ Liebmann: id. mű. p. 49.

¹⁰ Kant: id. mű. p. 77.

létele ugyanazon feltételekhez kötődik-e, melyek a mi szemléletünknek határt szabnak [...]”¹¹ Nem kis meglepetés lenne, ha Liebmann képes lenne...

Liebmann értelmezése máshol sem követi szigorúan a kanti részleteket. Az 51. oldalon kijelenti például, hogy „a tér és az idő nem diszkurzív, hanem érzéki szemléletek”¹², míg Kant már az első paragrafusban kiköti, hogy a jelenség formája „nem lehet maga is érzet”¹³, épp azért, hogy a tapasztalat lehetőségének feltételeit világosan elválassza egymástól: a szemlélet formája nem képezheti egyúttal annak anyagát is.

Érdekesen indokolja meg Liebmann a tiszta szemléleti formák szükségességét is. Szerinte azért nem tudjuk még gondolatban sem eltávolítani a teret és az időt, mert így saját empirikus szubjektumunkat mint jelenséget nemlétezőként kellene elgondolnunk és ez lehetetlen¹⁴. Meglátásom szerint azonban, ha a megismerés lehetőségének feltételeiről gondolkodom, mindenféle paradoxon fellépte nélkül el tudok tekinteni empirikus szubjektumom lététől, illetve nemlététől. Liebmann ugyanígy érvel a kategóriák pusztán a tapasztalatra vonatkozhatósága mellett mondván, hogy csak téren és időn belül gondolhatók el¹⁵. Elgondolhatóságuk egyik de nem tapasztalatra vonatkozhatóságuk feltétele az, hogy legyen, ki elgondolja őket.

Így történhetett meg az, hogy kanti fogalmakkal és látszólag a kanti gondolatmenet alapján Liebmann teljesen eltérő következtetéseket vont le. Ahhoz a berkeley-i gondolathoz jut el, hogy a számunkra jelenséggé adott tárgyi világ léte feltétel nélkül függ a megismerő értelem konkrét lététől. Mivel az empirikus világ így léte az értelem funkcióinak közvetítésével jelenik meg számunkra, ebből Liebmann arra következtet, hogy léte a magánvalóságban is a szubjektum által meghatározott, sőt a kettő tulajdonképpen egybeesik¹⁶. Impliciten ezzel is állítja, hogy az objektum megismerhetőségéből, számunkra való létéből következtethetünk magánvaló létének milyenségére is, ami pedig teljesen idegen a kanti felfogástól.

Liebman viszont következtet. Abból a teljesen elfogadható premisszából, hogy a fenomén alapja, a noumenon nem jelenik meg a szemléletben magánvalósága szerint, arra a Kantnak ellentmondó következményre, hogy annak léte lehetetlen, abszurditás akár csak beszélni is róla¹⁷.

A Liebmanni gondolatmenet alapján, ha következetesen alkalmazzuk, még meglepőbb konklúziókhöz juthatunk. A transzcendentális szubjektum nem jelenség¹⁸, a kategóriák tisztán önmagukban nem jelennek meg a tapasztalatban. Ergo abszurditás beszélni róluk.

Ha jól megfigyeljük tehát, azzal, ahogy Liebmann kiiktatja a magánvalót a kanti rendszerből, megsemmisíti az egész kanti elgondolást. Kijelenti, hogy a kanti filozófia nem is hagy helyet a magánvaló számára. Az ő értelmezése szerint. Az én értelmezésem szerint Kant a tapasztalat lehetőségének feltételeit kutatta. Ezek egy részét a szubjektumban mint annak a priori meghatározottságait találta meg, más részét pedig az objektumban adottságként, mely adottságot a magánvaló „adja” nekünk. Maga a kutatás pedig nem lehetetlen, az ész transzcendentális használatát jelenti. Kantot idézve “[...] e tudományt a tiszta ész kritikájának nevezhetjük. Mert az ész az a képesség, mely kezünkbe adja az apriori megismerés elveit”¹⁹. Liebmann viszont értelmezésében sehol sem teremti meg az összefüggést az ésszel. Ha Kantról elmondhatták, hogy nyelv nélküli filozófus, Liebmannról elmondható az, hogy ész nélküli újkantianus.

Végül térjünk ki a magánvalóval kapcsolatos második Liebmanni kifogásra, bevezetésének következtetlenségére. Liebmann szerint, aki itt már *A tiszta ész kritikájának* 280. és azon túli oldalaira hivatkozik, Kant kezdetben csak lehetőségként, majd tényként, végül pedig szükségszerűként tárgyalja a magánvalót. De ha az ember figyelmesen elolvassa például a 89. oldal alján, zárójelben található megjegyzést: “(és ez mindig érzéki szemlélet, vagyis annyiban van adva, amennyiben tárgyak afficiálnak bennünket)”, ez a kifogás semmissé tehető. Véleményem szerint egyértelműen kijelenti, hogy tapasztalat csakis valamilyen adottság révén lehetséges, amely működésbe hozza érzéki szemléletünk mechanizmusait²⁰. Tehát már az elején szükségszerűként tételezi a magánvalót. Találkozni lehet vele, megismerni nem.

Eddig tartott a találkozás története. A végén a felek kezét ráznak és elbúcsúznak: „Vissza kell térnünk tehát Kanthoz”.

¹¹ Kant: id. mű. p. 84. Lásd még p. 94. a tárgyak észleléséről: „[...] minden ember okvetlenül így észleli őket, de nem szükségszerű, hogy bármely lény észleletei ugyanilyenek legyenek”.

¹² “[...] spațiul și timpul nu sintreprezentăridiscursive, ci intuitive”

¹³ Kant: id. mű. p. 78.

¹⁴ Liebmann: id. mű. p. 50.

¹⁵ Liebmann: id. mű. p. 52: “deoarece nu pot fi gândite decât înăuntrul spațiului și timpului, ele se referă numai la obiecte spațiale și temporale”.

¹⁶ Liebmann: id. mű. p. 53.

¹⁷ Liebmann: id. mű. p. 55.

¹⁸ Kant: id. mű. p. 392. lábjegyzet.

¹⁹ Kant: id. mű. p. 68.

²⁰ Lásd még id. mű. p. 78: “Amennyiben a tárgy afficiál bennünket, képzetalkotó tehetségünkregyakorolt hatása az érzet. [...] Azt, ami a jelenségeken belül az érzetnek megfelel, a jelenség anyagának nevezem.”